

АНОТАЦІЯ

Бучіна К. В. Німецькомовна фольклорна бувальщина: когнітивно-дискурсивний підхід. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 — Філологія (Галузь знань 03 — Гуманітарні науки). — Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2020.

Німецькомовна фольклорна бувальщина розглядається як різновид фольклорного дискурсу, який становить мисленнєво-мовленнєву взаємодію колективного автора фольклорного тексту та реципієнта/ інтерпретатора за посередництвом цього тексту. Жанрові ознаками бувальщини є: 1) наративність; 2) антропоцентричність; 3) зверненість до надприродних феноменів; 4) міметичність; 5) зверненість до минулого; 6) дидактичність.

Дискурс німецькомовної фольклорної бувальщини розглядається у трьох аспектах — когнітивному, комунікативному і мовному.

Когнітивний аспект дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини передбачає аналіз ключових текстових концептів, які створюють дискурсивну конфігурацію — ЛЮДИНА, НАДПРИРОДНЕ, МИНУЛЕ, МІСЦЕВІСТЬ, НОРМА ПОВЕДІНКИ. Ці текстові концепти корелюють із жанрові ознаками бувальщини: концепт ЛЮДИНА — з наративністю та антропоцентричністю, концепт НАДПРИРОДНЕ — зі зверненістю до надприродних феноменів, концепт МИНУЛЕ — зі зверненістю до минулого, концепт МІСЦЕВІСТЬ — з міметичністю, концепт НОРМА ПОВЕДІНКИ — з дидактичністю.

Картина світу німецькомовної фольклорної бувальщини має ієрархічну організацію мегаконцепт > макроконцепт > гіперконцепт > мезоконцепт >

катаконцепт.

Ключові текстові концепти актуалізуються в дискурсі у вигляді експлікатів та імплікатів, які активуються у свідомості реципієнта тексту німецькомовної фольклорної бувальщини у ході когнітивних операцій фокусування, специфікації, профілювання, співположення траектора й орієнтира, перспективизації та мапування.

Комунікативний аспект дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини передбачає розмежування двох рівнів комунікації — комунікації між автором і читачем та комунікації між персонажами, з акцентуванням лінгвопрагматичних особливостей реалізованих мовленнєвих актів і актуалізованих імплікатур.

Комунікативні характеристики дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини відповідають її провідним жанротвірним ознакам: наративності та антропоцентричності — характеристики адресанта і адресата (у двох рівнях комунікації — авторському і персонажному мовленні), зверненості до надприродних феноменів і минулого та міметичності — асертивні мовленнєві акти, дидактичності — директивні мовленнєві акти.

Мовний аспект дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини вивчається у кореляції з його когнітивним і комунікативним аспектами, а також із жанротвірними ознаками тексту бувальщини. Характерними мовними засобами бувальщини є антропоніми, евфемізми і засоби образності (які відображають наративність, антропоцентричність і зверненість до надприродних феноменів), топоніми (міметичність), засоби вираження категорії часу (зверненість до минулого) і засоби вираження спонукання (дидактичність).

Антропоніми актуалізують концепти домену НАДПРИРОДНЕ на рівні мезоконцепту ЛЮДИНА, а також у домені ЛЮДИНА в якості мегаконцепту;

топоніми — домену ХРОНОТОП на рівні гіперконцепту ПРОСТІР; евфемізми — домену НАДПРИРОДНЕ на рівні мезоконцепту ЛЮДИНА, а також до домену ЛЮДИНА в якості мегаконцепту; засоби образності — домену НАДПРИРОДНЕ на рівні мезоконцепту ЛЮДИНА, а також домену ЛЮДИНА в якості мегаконцепту; засоби вираження часу — домену ХРОНОТОП на рівні макроконцепту ЧАС та мезоконцепту МИНУЛЕ.

Засоби вираження спонукання (перформативні звороти, спонукальні, розповідні та питальні речення, модальні дієслова, частки і слова, дієслово *brauchen* та форми умовного способу дієслова) вживаються у директивних мовленнєвих актах.

Директивні мовленнєві акти реалізуються як в авторському мовленні бувальщини, де надаються правила-рекомендації для успішної комунікації з надприродними силами, так і в персонажному мовленні, де найчастотнішими є категоричні підтипи.

Реалізуючи асертивні мовленнєві акти у дискурсі бувальщини, автор-наратор і адресант персонажного мовлення стверджують факт істинності відповідної пропозиції, підтверджуючи у такий спосіб факт існування в минулому надприродних сил та їхні появи в означених місцевостях.

Конвенціоналізовані імплікатури у дискурсі німецькомовної фольклорної бувальщини генеруються мовними тригерами: лексичними (прислівниками, сполучниками, пресупозиційними й імплікативними дієсловами), синтаксичними (складнопідрядними реченнями та риторичними питаннями) і стилістичними (метафорою, метонімією, перифразом, метафоричним порівнянням, епітетом і алюзією).

Лексичні тригери імплікатур в авторському мовленні дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини активують у свідомості реципієнта

певні пресупозиційні семи лексичних одиниць (прислівників *wieder, immer, sonst, zuerst, ebenso, nicht mehr, von nun an*; часток *nur, sogar, auch*; сполучників *aber, und, trotzdem*; пресупозиційних дієслів *anziehen, ausziehen, öffnen, schließen, heilen, wecken, erwachen* та похідних від них; імплікативних дієслів *gelingen, glücken, schaffen, scheitern, vergessen, absagen, aufgeben*).

Синтаксичними тригерами є складнопідрядні речення та риторичні питання, які активують імплікатури в дискурсі німецькомовної фольклорної бувальщини у ході когнітивної операції профілювання. Складнопідрядні речення (з додатковими фактивними предикатами, нереальної умови та реального і нереального порівняння) генерують конвенціоналізовані імплікатури як в авторському мовленні, так і у мовленні персонажів. Риторичні питання охоплюють загальнопитальні (з частками *nicht* і *denn*) та спеціальнопитальні структури, імплікують стверджувальну або заперечну відповідь та характерні для персонажного мовлення.

Залежно від стилістичного тригера, виокремлюються метафоричні, метонімічні, перифразові, компаративні, епітетні та алюзивні імплікатури.

Метафоричні імплікатури у дискурсі німецькомовної фольклорної бувальщини генеруються висловленнями чотирьох моделей (залежно від експліцитного або імпліцитного способу вираження) як у авторському, так і в персонажному мовленні та активуються в свідомості реципієнта у ході операції аналогового мапування. Найчастотнішою є модель, у якій концепт-ціль і спільну ознаку виражено експліцитно, а концепт-джерело — імпліцитно. Типовими концептами джерела є ЛЮДИНА/MENSCH і ПРИМІЩЕННЯ/RAUM.

Метонімічні імплікатури базуються на атрибутивному, локальному, темпоральному та каузальному метонімічному перенесенні в ході когнітивних операцій субститутивного мапування і профілювання як у авторському, так і у

персонажному мовленні дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини. Найбільш частотними є метонімічні імплікатури з перенесенням «Люди +> місцевість, з якої вони походять/в якій вони живуть» і «Люди +> місце, де вони працюють».

Перифразові імплікатури активуються у ході когнітивної операції субститутивного мапування, мають п'ять видів (ознакові, каузальні, метафоричні, метонімічні й евфемістичні) та характерні як для авторського, так і для персонажного мовлення дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини.

Тригерами компаративних імплікатур є метафоричні порівняння, які активуються у ході когнітивної операції атрибутивного мапування в авторському мовленні дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини.

Епітетні імплікатури в авторському мовленні німецькомовної фольклорної бувальщини містять характеристику об'єкта, визначають його якості, які є важливими в дискурсивному контексті, та слугують реалізації епітетом таких функцій, як інформативна і метафорична у ході когнітивної операції специфікації.

Алюзивна імплікатура є імпліцитною пропозицією, яка активується у свідомості читача як в авторському, так і в персонажному мовленні німецькомовної фольклорної бувальщини у ході когнітивної операції наративного мапування як натяк на відомий культурний денотат — знання, яке входить у пресупозиційний фонд представника німецькомовної культурної спільноти. Денотатами алюзивних імплікатур є: текст, особа, релігійний сюжет, історична подія, витвір мистецтва, народна прикмета/традиція.

Дискурсивні імплікатури мають різні лінгвопрагматичні характеристики в персонажному і авторському мовленні. У мовленні персонажів бувальщини вони актуалізуються як моноімплікативні (асертивні, директивні, квеситивні,

комісивні та експресивні) або поліімплікативні (поєднання експресива з директивом, асертива з експресивом і квеситива з асертивом/директивом/експресивом). В авторському мовленні в дискурсивній імплікатурі реалізуються директивні мовленнєві акти, які вчать адресатів правильно поводитися з надприродними силами: на ґрунті асертивів (оповіді про минулі події з надприродними істотами) реалізуються директиви (рекомендації автора правильно з ними поводитися).

До перспектив дослідження належить встановлення когнітивно-прагматичних характеристик актуалізації окремих текстових концептів, поглиблене дослідження виявлених стилістичних засобів у ролі тригерів, виявлення когнітивних механізмів зв'язку імплікатів та імплікатур у дискурсі німецькомовної фольклорної бувальщини, а також застосування розробленої методики для аналізу інших видів фольклорного дискурсу.

Ключові слова: асертив, директив, імплікатура, когнітивна операція, мовленнєвий акт, німецькомовна фольклорна бувальщина, стилістичний засіб, текстовий концепт, тригер, фольклорний дискурс.